

Een idealist met een beschavingsmissie. Gesprek met Jaffe Vink
door Thijs Broer

Met volle overtuiging trekt Jaffe Vink, chef van het Trouw-katern Letter &Geest, ten strijde tegen de achterlijkheid van de islamitische cultuur en de naïviteit van het gelijkheidsdenken. Critici spreken over een kruistocht, zelf heeft hij het liever over een beschavingsmissie. 'Je kunt niet ontkennen dat de westerse cultuur in veel opzichten superieur is.'

In de jaren tachtig begon het Jaffe Vink opeens te dagen. In die tijd woonde hij met zijn vriendin in de Dapperbuurt in Amsterdam-Oost. Beneden woonde een Surinaams echtpaar, boven een Marokkaanse familie, met twee zoons en twee dochters. De dochters kwamen vaak over de vloer, ook met de ouders was er een hartelijke verstandhouding. 'Maar van de ene op de andere dag mochten ze niet meer bij ons langskomen,' zegt Jaffe Vink. 'Plotseling werd er een muur opgetrokken, gingen de luiken dicht. Vader had het voor het zeggen, moeder zat analfabeet in de keuken. Niet lang daarna werden de dochters uitgehuwelijkt. Daar zaten we, in alle naïviteit en idealisme. Toen drong bij mij langzamerhand het besef door dat er iets verkeerd aan het gaan was in Nederland. In die tijd had iedereen het over "integratie met behoud van eigen cultuur". Maar we hadden geen flauw vermoeden van wat die cultuur nu inhield. Maatschappelijke achterstanden werden altijd geweten aan sociaal-economische factoren, over cultuurverschillen mocht je niet praten. Dat heb ik altijd raar gevonden aan het multiculturalisme: het gebrek aan echte aandacht voor andere culturen, en zeker voor de problemen die er onderdeel van zijn. In die tijd begon ik te denken: wat stelt die cultuur uit het Rifgebergte eigenlijk voor? Waar moeten we eigenlijk respect voor hebben?'

Multiculturele illusie

Vink zag zijn boze vermoedens meer en meer bevestigd. Terwijl buurten verloederden en Marokkaanse jochies ongehinderd de pleinen in de oude wijken terroriseerden, hielden politici en bestuurders steeds krampachtiger vast aan de multiculturele illusie. Rapporten die aantoonde dat cultuur wel degelijk een bepalende factor kan zijn in sociale achterstanden en criminaliteit werden genegeerd, terwijl de xenofobie broeide onder de oppervlakte. Sinds Jaffe Vink eind jaren tachtig chef werd van Letter & Geest, het opiniekatern in Trouw, gaf hij op zijn wekelijkse pagina steeds meer ruimte aan neoconservatieve publicisten, die de aanval openden op de islamitische cultuur, het multiculturalisme en het gelijkheidsdenken. Laatst nog kreeg Wouter van Dieren, bekend van de Club van Rome, de gelegenheid in Letter & Geest te fulmineren tegen de 'islamitische catastrofe' en de Nederlandse poldertraditie, die 'drastische oplossingen' als 'het verbod op importbruiden' en 'censuur op imampraatjes' hinderlijk in de weg staat. Zelf deed Jaffe Vink ook van zich spreken. In 2001 publiceerde hij Brief aan mijn dochter. Een tocht door het pandemonium van seks en geweld, waarin hij schetste hoe Nederland sluipenderwijs het strijdtoneel is geworden van een 'moleculaire burgeroorlog' van straatgeweld en buurtterreur, die met de multiculturele deken wordt toegedekt.

Rifgebergte en veenkoloniën

Op een vrijdagmiddag ontmoeten we elkaar in een café aan de Amstel. De rivier blinkt in de zon, trams ratelen voorbij. Met groeiend enthousiasme zet Jaffe Vink uiteen hoe hij tot zijn overtuiging is gekomen. 'Volgens het multiculturele ideaal zijn culturen gelijkwaardig, maar ik heb me er altijd over verwonderd hoe weinig we ons hebben verdiept in andere culturen, en dan met name in de culturen van

onze minderheden. "Met behoud van eigen cultuur" was lange tijd de slogan, maar we wisten niet waar we het over hadden. De meeste Marokkanen in Nederland komen uit het Rifgebergte, maar wat is dat voor een cultuur? Ik begrijp dat je van een landschap kan houden, van een stoffige bergweg, van de kleur van de aarde, van een huis, een straat, maar wat moet je van de gewoonten van het platteland behouden, als je wilt leven in de hoogtechnologische cultuur van het Westen? En ook niet alle gewoontes in het Rifgebergte zijn even prettig. De antropoloog Frank van Gemert beschreef de Riffijnse cultuur als een cultuur met een diepgeworteld wantrouwen, een grote onderlinge verdeeldheid en veel geweld. De eer van de man speelde een overheersende rol en wraak was wijd verbreid. Moeten we mensen aanmoedigen daaraan vast te houden? Ik heb wel eens een vergelijking gemaakt met de cultuur van de Groningse turfstekers: is het zo slecht dat de gebruiken van de turfstekers verdwenen zijn? Je moet tradities eren, maar ook beproeven. Daarbij hoort het tragische besef dat dingen verloren gaan.'

Onze vrijheid bedreigd

De Rif is niet alleen maar platteland, maar ook onderdeel van de Arabisch-islamitische cultuur.

'De cultuur in de Rif wordt wel verdedigd met een beroep op de glorie van de Arabische cultuur en de grote filosoof Averroës, maar dat is net zo onzinnig als de veenkoloniën verdedigen met een beroep op Erasmus. Averroës wás overigens helemaal niet zo'n belangrijke filosoof. Hij heeft mede Aristoteles bewaard, dat is waar - als een goede magazijnbediende -, maar als Aristoteles zou hebben beweerd dat de mens een wezen is dat tegelijk kan zitten en staan, dan had Averroës gezegd: de mens kan tegelijk zitten en staan. Waar het om gaat is, dat de huidige Arabisch-islamitische cultuur enorme achterstanden en stagnatie kent. Zie de drie rapporten van de Verenigde Naties hierover: gebrek aan kennis, gebrek aan vrijheid en een miserabele positie van de vrouw. En een economie van Jan Doedel. Die rapporten zijn aardige lesstof voor de laatste cultuurrelativisten. Terwijl de westerse cultuur daarentegen een ongehoorde rijkdom en vrijheid heeft voortgebracht. En rijkdom, dan bedoel ik niet het oververhitte salaris van een Nuon-topman, nee, rijkdom is de overwinning op de armoede. Daar hebben onze ouders en voorouders voor geploeterd, daar hebben ze van gedroomd. Het Westen heeft die droom gerealiseerd en die moeten wij koesteren. Zo is het ook met onze vrijheid. Maar onze vrijheid wordt bedreigd.'

Door de islam?

'Door het islamitisch terrorisme. Maar het is te eenvoudig om te denken dat dit terrorisme niets met de islam te maken heeft of er slechts een uitwas van is. Het gebruik van geweld is vanaf het begin verankerd in de islam. En daar is geen kritiek op mogelijk geweest. Immigranten uit islamitische landen zullen een deel van hun vroegere cultuur achter zich moeten laten. Dat betekent niet dat ze geen gelovig moslim meer kunnen zijn. Ik ben geen atheïst zoals Paul Cliteur of Herman Philipse. Ik ben er helemaal niet op uit dat iedereen seculier moet worden, z'n geloof moet loslaten. Maar de islam moet wel hervormd worden. Er moet een Europese islam komen die in vrijheid beleefd kan worden, een moderne islam die je mag bekritisieren en ook de rug mag toekeren zonder bedreigd te worden. Iedere moslim mag z'n geloof houden, als hij dat wil. Maar er is wel iets aan de hand met dat geloof. En daarover moet je kunnen praten, om het te veranderen. Dat hebben we met het christendom ook gedaan.'

De westerse cultuur is superieur?

'Superieur is een van die spookwoorden die in dit verband meteen agressie oproepen. Je mag gerust zeggen dat Ajax superieur is aan Feyenoord, zeker als ze in Rotterdam winnen, maar je mag niet zeggen dat de westerse cultuur superieur is aan de Arabisch-islamitische cultuur, want dan kom je meteen in een verdachte hoek terecht: oh, jij beschouwt de moslims dus als inferieur. Maar je kunt niet ontkennen dat de westerse cultuur in veel opzichten superieur is, in de zin van machtig, oppermachtig. Economisch, wetenschappelijk, technologisch, militair, sociaal. Die verhoudingen zijn niet gelijk, wij zijn veel machtiger en het is belangrijk om dat door te hebben, want dan kun je maatschappelijke achterstanden beter oplossen. Overigens hebben we ook op het gebied van de kunst een veel rijkere traditie. Ik heb een boek over islam en kunst, een dik boek van vier kilo, maar daar staat niets anders in dan architectuur, decoratie en kalligrafie. Halverwege kwam ik een schilderij tegen, de sultan van Marokko. Eindelijk, dacht ik. Maar wie had het geschilderd? De Fransman Delacroix. Dat is karakteristiek voor de beperkingen en eenzijdigheid van de islamitische cultuur.'

En de achterstanden en de stagnatie die je signaleert in de Arabisch-islamitische cultuur, staan integratie in die glorieuze westerse cultuur in de weg?

'Ja. Om een heel ander voorbeeld te noemen: de bestrijding van aids in Afrika. Er wordt veel gepraat over de verspreiding van condooms en de paus die daartegen is. Maar een veel groter probleem is het culturele verschijnsel dat het mannelijk zaad in Afrika niet alleen als vruchtbaar, maar ook als geneeskrachtig wordt beschouwd. Dat betekent dus, als iemand ziek is: flink op en neer. Als je iets tegen aids wilt doen, moet je dat soort opvattingen met kracht bestrijden.'

Hoe dan?

'Door er vrijuit over te praten, allereerst. Door te onderzoeken in hoeverre dit soort opvattingen een rol spelen. Door er een open debat over te voeren. Nu gebeurt dat niet.'

Wij en zij

Als je stelt dat de westerse cultuur in veel opzichten superieur is, en dat anderen zich eraan moeten aanpassen, zeg je in feite dat we allemaal hetzelfde moeten worden.

'Nee hoor. Tegenover het multiculturele denken staat niet een monocultuur. Een monocultuur is een landbouwbedrijf dat alleen maïs verbouwt. De westerse cultuur is zeer pluriform, biedt duizenden mogelijkheden en is veel opener en gevarieerder dan voorbeeld de Chinese cultuur, die tot voor kort zeer gesloten was.

Hoe kun je de westerse cultuur superieur noemen, na de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, na Auschwitz en Hiroshima, de wereldwijde verwoesting van het milieu?

'De westerse cultuur, of beter gezegd Europa, kent een gruwelijke geschiedenis. Maar het grote verschil is dat wij ons daarvan bewust zijn, dat we erover praten, dat er zelfkritiek mogelijk is. Het nazisme hebben we overwonnen, Auschwitz proberen we te verwerken, hoe krankzinnig en onmogelijk dat ook is. En ook wat het milieu betreft, zijn we ons bewust van het probleem. In China en Afrika, in Cairo en Mekka praten ze daar niet over. Wij wel.'

Je hebt het voortdurend over 'wij' en 'zij'. Denk je dat zulke generalisaties vruchtbaar zijn?

'Generalisaties heb je nodig om tot begrip te komen.'

Culturen hebben vloeiende grenzen, veranderen voortdurend. Je praat over wij en zij, maar er bestaat helemaal niet zoiets als 'de westerse cultuur' of 'de islamitische cultuur'. Op die manier doe je weinig recht aan de talloze mensen die zich tussen de culturele uitersten bevinden, die zich misschien helemaal niet beschouwen als exclusief westers of islamitisch, maar eerder als kosmopolitisch.

'Voor alle duidelijkheid: ik zeg niet dat mensen uit de islamitische cultuur in de eerste plaats moslim zijn. Dat doen ze zelf. Het merendeel van de islamitische immigranten is helemaal niet kosmopolitisch ingesteld, ze beschouwen zich in de eerste plaats als moslim, in de tweede plaats als Turk of Marokkaan, in de derde plaats als Nederlander.'

Je hebt wel eens gezegd dat de islam de vijand is. Vind je dat nog steeds?

Even is het stil.

'Het islamitisch terrorisme is onze vijand, en het moeilijke punt is dat je dat niet los kunt zien van de islam. Er zitten grote problemen in de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van de islam. Over het cultuurrelativisme is al eindeloos gediscussieerd, met als uitkomst het besef dat mensen gelijkwaardig zijn, en culturen niet. Maar de discussie over wat ik het godsdienstrelativisme noem, is nog niet eens begonnen. In het publieke debat in het Westen wordt er nog steeds vanuit gegaan dat de drie grote monotheïstische godsdiensten - christendom, jodendom en islam - niet alleen dezelfde God kennen, maar ook gelijkwaardig zijn. Ik vind dat niet. Er zijn wel degelijk verschillen in waarde.'

Fundamentalisme

In je artikelen heb je het regelmatig over moslims die de ongelovigen als minderwaardig beschouwen. Maar zulke superioriteitsgevoelens bestaan net zozeer onder joden en christenen.

'Fundamentalistische ideeën zijn in alle godsdiensten te vinden. Maar het verschil is dat zulk fundamentalisme in het christendom allang niet meer dominant is, zelfs niet in het katholicisme. Het is eerder andersom. Zoals een dominee onlangs in Trouw zei: Christenen lopen vaak voorop met het aandragen van munitie om zichzelf te laten beschieten. Maar er is ook een verschil tussen bijbel en koran. In het boek Job wordt de Heer aangeklaagd, er is twijfel, wanhoop, ongeloof. De koran kent geen boek Job. Allah mag niet worden aangeklaagd. In de islam worden de twijfel en het ongeloof veruitwendigd. De ongelovigen, dat zijn de anderen, de joden en de christenen. De kracht van de westerse cultuur is dat we vormen hebben gevonden voor zelfkritiek en zelfreflectie. Dat geldt ook voor de wetenschap.'

In het Westen heeft de kerk eeuwenlang de ontwikkeling van de wetenschap belemmerd.

'Zeker, de kerk heeft veel kritiek gesmoord. Copernicus en Galileï hebben dat aan den lijve ondervonden. Maar de strijd tussen de kerkelijke dogmatiek en de wetenschap is gestreden, en gewonnen door de wetenschap. In de islamitische cultuur is dat heel anders gegaan. In de eerste eeuw van de islam heeft de wetenschap nog gebloeid, maar die is door de orthodoxie om zeep geholpen. Daarna is het nooit meer goedgekomen. Het islamitische rijk strekte zich uit rondom de hele Middellandse Zee, het had de schatten van de Oudheid voor het oprapen, maar ze hebben er niets mee gedaan. Dat is een tragisch gegeven.'

In zijn essaybundel 'Tijd van onbehagen' legt de filosoof Ad Verbrugge de schuld van de maatschappelijke onvrede hier te lande niet bij de immigranten, maar bij onszelf. In het Westen zijn we vergeten wat waarden als saamhorigheid, trouw en

zelfbeheersing betekenen, schrijft hij. Dat vind ik een stuk sympathieker en verstandiger dan de moslims telkens weer de schuld geven.

'De huidige maatschappelijke verloedering en het onbehagen hadden we waarschijnlijk ook meegemaakt als er veel minder immigranten waren geweest. En als die honderdduizenden immigranten in de jaren vijftig of zestig hier waren gekomen - toen de Nederlandse Spoorwegen alle reizigers nog beschouwden als een grote, gezellige familie: de familie Spoor, en toen de treinen nog niet werden verbouwd door hooligans -, dan was het waarschijnlijk ook anders gelopen. Maar het merendeel van de immigranten is hier gearriveerd midden in een pandemonium van zinloos geweld, drugstoerisme, voetbalsupporters, drankzucht, kinderporno en wapenhandel, van injectienaalden, kapotte bierflessen, kunstpenissen en pistolen, een permanent feest van drugs, drank, seks en geweld. Dat heb ik allemaal beschreven in mijn boek. Dus je kunt niet zeggen dat ik me daar niet mee heb beziggehouden. Maar de allochtonen hebben hun weg gevonden in dit pandemonium, met als wrang resultaat dat ze nu de meerderheid vormen in de gevangenis. Maar naast deze Hollandse toestanden kun je ook nog kritiek hebben op de situatie in de Arabisch-islamitische wereld, op de armoede en onderdrukking daar, in de hoop dat er ooit meer vrijheid en welvaart komt.'

Volgens de AIVD werkt de aanhoudende kritiek op de islam verdere polarisatie en radicalisering van moslimjongeren in de hand. Ben je je daarvan bewust?

'Het zou stom zijn dat niet in de gaten te hebben, na de moord op Van Gogh.'

Heel veel aardige mensen

Maar dat weerhoudt je er niet van in Letter & Geest te blijven hameren op wat er allemaal mis is aan de islam.

'Het is verreweg het makkelijkst en veiligst om niets te zeggen en niets te publiceren over de islam. Er komen tientallen onderwerpen aan bod in Letter & Geest, maar kritiek op de islam blijft heel gevoelig. De aanval op de Twin Towers had niets te maken met wat een paar critici over de islam zeggen. Er zijn moslimfundamentalisten die het Westen willen vernietigen. Dat is de realiteit. In dat opzicht zijn kritische publicaties over de islam van minieme betekenis. Het onderscheidingsvermogen in die kringen loopt langs andere lijnen dan wij wel eens denken. Dat wordt geïllustreerd door het feit dat niet alleen Ayaan Hirsi Ali op het lijstje van Mohammed B. stond, maar ook Job Cohen.'

Er wordt in deze tijd veel gepraat over de vijandschap van 'de moslims' tegenover het Westen. Maar op reis in Noord-Afrika ben ik door allerlei zeer religieuze mensen als broeder begroet, omdat we allemaal geloven in dezelfde God. Dat is toch moeilijk met elkaar te rijmen.

'Natuurlijk zijn er ontzettend veel aardige moslims. Ik ben zelf in Midden-Afrika geweest, in Burkina Faso en Mali - heel veel aardige mensen -, maar toen ik naar Timboektoe wilde, zeiden ze dat ik dat beter niet kon doen. Te veel kans op overvallen. Het lijkt me naïef om net te doen alsof die landen louter bestaan uit gastvrijheid.'

In 2003 zei je in Vrij Nederland dat we een voorbeeld moeten nemen aan de Amerikanen die tenminste de handen uit de mouwen steken bij het verdedigen van de democratie. Vind je dat nog steeds, nu de invasie in Irak op een bloedige burgeroorlog is uitgelopen?

'Daar sta ik nog onverkort achter. Saddam is toch verdreven?'

Ja, en vervolgens is Irak een broeinest van het internationale terrorisme geworden.

'Robert Kaplan schreef kort na 11 september een essay met de titel De terugkeer van de geschiedenis. Daarin maakte hij een onderscheid tussen de dagelijkse werkelijkheid en de werkelijkheid van de internationale politiek. In dat krachtenveld is er een einde gemaakt aan de dictatuur van Saddam Hoessein. De geschiedenis is niet een beheersbaar, maakbaar proces. Er worden fouten gemaakt, ook in Irak. Maar de hoop is dat de vestiging van de democratie in Irak een katalysator zal zijn voor het Midden Oosten. Dat is het belangrijkste.'

Beschouw je jezelf als een idealist?

'Het klinkt zo lullig, idealist, maar: ja, zo wil ik mezelf wel noemen. Ik ben ervan overtuigd dat wij in het Westen een beschavingsmissie hebben. Iedereen op de wereld heeft het recht om niet meer in onvrijheid en armoede te leven. En daar kunnen wij aan bijdragen.'

De Britse historicus John Gray zei laatst over de beschavingsmissie van de Amerikanen: grote ambities leiden tot grote rampen.

'Is dat zo? Dan stel ik de vraag: hoe had hij het anders gewild? De status quo in Irak was niet te handhaven. Niets doen was ook geen oplossing.'

Ben je optimistisch over de toekomst?

Grinnikend:

'Ik ken een Chinese verwensing, een vloek eigenlijk: "Mag ik u toewensen dat u in een interessante tijd leeft?" Daar zitten we nu middenin. Maar ik ben wel optimistisch. Ik hoop op meer vrijheid in de islamitische wereld. Daar zijn hier en daar al kleine tekenen van te zien.'

Thijs Broer is journalist en schrijft onder andere voor Vrij Nederland

uit: Roodkoper, 10e jaargang, nummer 1 – mei 2005